

Ф.Д. ГАМОР

Карпатський біосферний заповідник

м. Рахів, Закарпатська обл., 90600, Україна

ЩОДО ВПЛИВУ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА НА РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Реферат. Аналізується вплив наукової діяльності Карпатського біосферного заповідника на розвиток економіки та формування державної політики щодо сталого розвитку в зоні його розташування.

Наголошується, що на підставі розроблених рекомендацій прийнято рішення Президента та Уряду України, зміни до закону України про природно-заповідний фонд та інші нормативно-правові акти спрямовані на збереження та розвиток Карпатського регіону.

Ключові слова: сталий розвиток, державна політика, Карпатський біосферний заповідник.

Відповідно до Закону України "Про природно-заповідний фонд", Положення про наукову та науково-технічну діяльність природних і біосферних заповідників та національних природних парків (затверджено наказом Міністерства екології та природних ресурсів України 29.10.2015 р. № 414 та зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 листопада 2015 р. за № 1444/27889), Карпатський біосферний заповідник (КБЗ) є природоохоронною науково-дослідною установою міжнародного значення, і створений з метою збереження у природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

Основними напрямками його наукової та науково-технічної діяльності є здійснення фундаментальних та прикладних наукових досліджень функціонування екосистем в умовах заповідних режимів, аналіз природних процесів, забезпечення постійних спостережень за їх змінами, екологічне прогнозування, розробка наукових основ охорони, відтворення і використання природних ресурсів та особливо цінних об'єктів.

А згідно зі Статутними рамками міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО (до складу якої він входить) та міжнародної програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера" забезпечує дослідження та демонстрування найкращих підходів щодо збереження та сталого розвитку на регіональному рівні.

У його структурі функціонують відділ науково-дослідної роботи і міжнародної співпраці, редакційно-видавничий відділ наукових та науково-популярних видань, відділ наукових основ сталого розвитку, розробки та впровадження грантових проєктів, лабораторії: зоологічна, ботанічна, лісознавства, екологічного моніторингу, 14 природоохоронних науково-дослідних відділень.

На його території охороняються унікальні високогірні екосистеми, в тому числі, найбільші у світі осередки букових пралісів, які представляють значний науковий інтерес. Завдяки цьому, установа активно співпрацює з провідними науково-дослідними інституціями світу. Серед них: Швейцарський федеральний інститут лісових, снігових та ландшафтних досліджень WSL, Інститут екології Е.С.О. (Австрія), Університет сталого розвитку м. Еберсвальде, Інститут біосферних резерватів (обидва – Німеччина),

Університет Менделя (Чехія). Також налагоджені тісні контакти з національними науковими установами та закладами вищої освіти.

Участь у численних міжнародних проєктах створює сприятливі можливості для стажування та обміну досвідом як із вітчизняними, так і закордонними науковими інституціями.

Наукова діяльність Карпатського біосферного заповідника має суттєвий вплив на розвиток регіональної економіки та державної політики у сфері збереження навколишнього природного середовища.

Так, за ініціативи його адміністрації на міжнародній науково-практичній конференції "Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку" з нагоди його 30-річчя (м. Рахів, 13-15 жовтня 1998 року), прийнято справді історичне рішення: "З метою створення міжнародного правового поля в галузі збереження природи та соціально-економічного розвитку країн Карпатського регіону урядам цих країн розробити і прийняти Карпатську конвенцію сталого розвитку" [1].

На підставі цих рекомендацій, у 2003 році на Київській конференції міністрів охорони довкілля Європи "Довкілля для Європи" ця ідея була реалізована шляхом підписання "Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат", яка у 2004 році ратифікована відповідним Законом України. Згодом країни-сторони Конвенції підписали Протоколи до неї: "Про збереження і стаке використання біологічного та ландшафтного різноманіття" (2009 р.), "Про стаке управління лісами" (2012 р.) та "Про сталий туризм" (2017 р.), "Про сталий транспорт" (2016 р.) та "Про сталий розвиток сільського господарства та сільської місцевості" (2020), які також ратифіковані законами України і є обов'язковими для виконання.

Окрім того, за нашою ініціативою включено до Постанови Верховної Ради України від 12 вересня 2002 р. "Про інформацію Кабінету міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України "Про природно-заповідний фонд України" і "Про охорону культурної спадщини" та про дотримання посадови-

ми особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника "Хортиця" й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природно-заповідного фонду" пункт щодо розробки "... до 1 липня 2003 року Державної комплексної програми сталого розвитку гірських районів України".

За активної участі адміністрації Карпатського біосферного заповідника прийнято Закони України "Про статус гірських населених пунктів в Україні" (1995 р.) та "Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону" (2000 р.), Постанову Кабінету Міністрів України "Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 рр.". У 2002 році Закарпатська обласна рада прийняла першу і єдину в Україні "Концепцію сталого розвитку Закарпаття".

В 2007-2021 роках, за ініціативи науковців КБЗ Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО утворив у складі 18 європейських країн транснаціональний серійний об'єкт "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи" (українські ділянки в його структурі складають 29,5%, а праліси КБЗ – 21,4%).

У цьому контексті, за нашою пропозицією, Президент та Уряд України ухвалили спеціальні рішення (№ 1-1/749 від 2 квітня 2013 року та розпорядженнями Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 819-р та від 21 листопада 2018 року № 892-р.) щодо сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття, що розташовані в зоні діяльності українських ділянок цього об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

На розробку, пропаганду та впровадження конкретних проєктів зі сталого розвитку спрямована робота наукових підрозділів, великої мережі еколого-освітніх та інформаційно-туристичних центрів, які створені на базі біосферного заповідника ("Музей екології гір та історії природокористування Карпат", "Музей нарциса", "Центр Європи", "Високогір'я Карпати" тощо), видання екологічного науково-популярного

журналу "Зелені Карпати", періодичного збірника "Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат", газети "Вісник Карпатського біосферного заповідника". Цій темі присвячено майже два десятки організованих адміністрацією біосферного заповідника міжнародних науково-практичних конференцій та велика кількість реалізованих міжнародних проєктів тощо.

Значного суспільного резонансу отримали сформовані нами та оприлюднені на сторінках газети "Голос України" (1996 р.) ідеї щодо проведення в Карпатах зимової Олімпіади, створення на Закарпатті у географічному центрі Європи "Екологічного Давосу" (2011 р.), впровадження принципів сталого лісокористування та інші.

А сформовані, за нашою пропозицією, у Постанові Кабінету Міністрів України з питань розвитку гірської Рахівщини (1998 р.), концептуальні положення про необхідність "стабілізації соціально-економічного становища в регіоні, збереження унікальних природних екосистем, освоєння потужного рекреаційного потенціалу, створення на цій основі зони екологічно зорієнтованого туристично-оздоровчого комплексу загальнодержавного значення", разом із нещодавно затвердженою урядом України "Державною програмою розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки" (Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 року № 880), і сьогодні можуть служити дорожньою картою для інтеграції гірських територій України до програм Європейського Союзу "Карпатський простір" [4].

У рамках реалізації вимог Закону України "Про природно-заповідний фонд", у частині економічного забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду (розділ VI), Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, розробляються та упроваджуються різноманітні заходи, які прямо чи опосередковано сприяють збереженню природних цінностей, розвитку екологічно зорієнтованої економічної діяльності та компенсують

місцевому населенню втрати за вилучені із господарського використання природних ресурсів біосферного заповідника.

На підставі розроблених у КБЗ рекомендацій відкрито історичний рух міжнародного потягу із Рахова до Румунії [8, 9, 11], включено до Державної програми розвитку Карпатського регіону та Стратегії розвитку Закарпаття проєктну пропозицію щодо будівництва на базі КБЗ Міжнародного навчально-дослідного центру збереження букових пралісів, еколого-освітньої роботи та сталого розвитку, Закарпатська обласна військова адміністрація взяла до виконання проєктну ідею щодо будівництва медико-реабілітаційного бальнеологічного та фітотерапевтичного центру для інвалідів та учасників війни на земельній ділянці, що розташована на гірському курорті Кваси Рахівського району, а Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України та Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України взяло до розгляду проблему відбудови, зруйнованого в 1944 році, залізобетонного мосту через Тису, між селами Ділове (Україна) та Валя Вишеулуй (Румунія) на українсько-румунському кордоні, в Рахівському районі Закарпатської області.

З метою вдосконалення економічних важелів стимулювання збереження та охорони природно-заповідного фонду, за нашими клопотаннями, внесено зміни до статті 282 Податкового кодексу щодо сплати місцевим бюджетам земельного податку за землі, які знаходяться у постійному користуванні заповідників та національних природних парків України [2, 3]. У результаті, наприклад, Карпатський біосферний заповідник сплатив за рахунок коштів Державного бюджету України, територіальним громадам понад 250 мільйонів гривень.

Для впливу на розвиток державної політики у сфері збереження природно-заповідного фонду (ПЗФ), мають результати матеріалів досліджень та наукових аналізів проведених науковцями КБЗ, в яких визначено, що до найважливіших проблем діяльності КБЗ та інших установ ПЗФ, належить

неузгодженість норм законодавства, яке регулюється Земельним і Лісовим кодексами та Законами України "Про природно-заповідний фонд", "Про місцеве самоврядування" та "Про дозвільну діяльність у сфері господарської діяльності", відповідними Постановами Кабінету Міністрів України й відомчими нормативно-правовими актами.

Особливо складними є питання передачі до складу заповідників та національних парків земель, державного управління та їх фінансування.

Так, д.б.н, професор Гамор Ф.Д., як керівник Робочої підгрупи із питань вдосконалення управління та фінансування установ ПЗФ Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, за участі Ковбаснюка Р.М. проаналізували стан впровадження законодавства у сфері збереження ПЗФ, оцінили проблеми державного управління установами в цій сфері та запропонували Комітету на розгляд пріоритетні завдання, які потребують невідкладного вирішення (розроблено пропозиції та опубліковано рекомендації щодо внесення змін до природоохоронного законодавства [6, 7]).

Крім того, Гамором Ф.Д., як заступником керівника Національної керівної групи при Мінприроди України щодо серійного транснаціонального об'єкта всесвітньої спадщини "Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи" (затверджено наказом Мінприроди 16 січня 2018 року, № 9) розроблено (за участі фахівців із Мінприроди й КБЗ Парчука Г.В., Ковбаснюка Р.М., Ковбаснюк А.Р.) законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження об'єктів природної спадщини, включених до Списку всесвітньої спадщини [10].

Суттєвий вплив, на реалізацію цих рекомендацій мав виступ Гамора Ф.Д. 24 жовтня 2024 р. на Комітетських слуханнях у Верховній Раді України на тему: "Правові засади функціонування ефективної системи природоохоронних територій та об'єктів як основи для збереження і відновлення біорізноманіття: актуальні питання".

З врахуванням цих пропозицій, у Рекомендаціях Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування (затверджені рішенням Комітету 22 січня 2025 р.), у преамбулі зазначено, "що не дивлячись на законодавчу базу та значну кількість нормативно-правових актів у сфері охорони біорізноманіття та розбудови природно-заповідного фонду, природно-заповідний фонд та збереження біорізноманіття так і не стали пріоритетами державної політики України".

А Кабінету Міністрів України рекомендовано розробити та внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти, зокрема, щодо "спрощення процедури створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду...", "...збереження об'єктів природної спадщини, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО", а також "Створити окремий центральний орган виконавчої влади для забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони та використання природно-заповідного фонду, екологічної та Смарагдової мережі, збереження біорізноманіття" та "Вжити невідкладних заходів щодо підвищення рівня оплати праці працівників установ природно-заповідного фонду та їх матеріально-технічного забезпечення".

Важливе значення для збереження природно-заповідного фонду мають внесені нами пропозиції щодо вдосконалення Закону "Про природно-заповідний фонд" [5], на підставі якого у 2010 році, до цього Закону включено статтю 61-1 "Соціально-правовий захист посадових осіб служби державної охорони природно-заповідного фонду України".

За нашої участі розроблено також проект Закону "Про внесення змін до Закону України "Про природно-заповідний фонд України" та інших законодавчих актів України із питань охорони природно-заповідного фонду України" (реєстр. № 7510 від 19.01.2018 р.) та прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 року № 686 "Про затвердження Порядку виплати надбавки за вислугу років працівникам установ природно-заповідного

фонду України" [10], якою встановлюються надбавки в розмірі до 30 відсотків за вислугу років керівним працівникам, професіоналам, фахівцям, технічним службовцям і робітникам установ природно-заповідного

фонду, які забезпечують і безпосередньо виконують природоохоронні, науково-дослідні, еколого-освітні, рекреаційні функції, а також функції з охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Список посилань

1. Гамор Ф.Д., Волощук І.І. Карпатський регіон: проблеми і перспективи сталого розвитку // Регіональна економіка, 1998. – №4 (10). – С. 193-198.
2. Гамор Ф. Для збереження природно-заповідного фонду / Зелені Карпати. 2013, № 1-4. – С. 33.
3. Гамор Ф. На комітетських слуханнях у Верховній Раді України обговорено проблеми природно-заповідного фонду / Зелені Карпати. 2015, № 1-4. – С. 12-14.
4. Гамор Ф.Д., Гамор А.Ф. Про участь Карпатського біосферного заповідника у заходах із впровадження стратегії сталого розвитку в Карпатському регіоні та вдосконаленні правових механізмів діяльності установ природно-заповідного фонду / Збірник наукових матеріалів та рекомендацій із питань вдосконалення діяльності установ природно-заповідного фонду в Карпатському регіоні / Упорядкування Ф.Д. Гамора та Ю.Ю. Беркели. – ФОП Сабов А.М., Ужгород, 2024. 348 с. (<https://kbz.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/RekomendaciiF.pdf?ver=1742786011>).
5. Гамор Ф.Д. Про деякі питання вдосконалення Закону України "Про природно-заповідний фонд України" // Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні (екологія, освіта, бізнес). Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Хуст – Рахів, 10 – 11 травня 2006 року). Ред. кол.: Гамор Ф. Д. (відп. ред.) та ін. – Рахів, 2006. – С. 121-126 (<https://kbz.in.ua/wp-content/uploads/2021/12/zbirnyk2006.pdf?ver=1742792779>).
6. Гамор Федір. Пропозиції до внесення змін до природоохоронного законодавства. Матеріали робочої групи з питань природно-заповідного фонду Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування (Materialy_RG_PZF_web.pdf) (стор. 56 – 62).
7. Гамор Ф. Країні потрібна Державна програма зі збереження і розвитку природно-заповідного фонду / Голос України, 3 вересня 2021 (<http://www.golos.com.ua/article/350523>).
8. Гамор Ф. З Києва до Рахова курсує пасажирський потяг фірмовий потяг "Гуцульщина" (<https://kbz.in.ua/wp-content/uploads/2025/01/04-sichnia-2025-r.pdf?ver=1739531388>).
9. Гамор Ф. Парламентська газета "Голос України" знову про відновлення руху потягів через Рахів до Румунії. (<https://kbz.in.ua/wp-content/uploads/2024/05/holos-Ukr-1.pdf?ver=1739536461>)
10. Збірник наукових матеріалів та рекомендацій із питань вдосконалення діяльності установ природно-заповідного фонду в Карпатському регіоні / Упорядкування Ф.Д. Гамора та Ю.Ю. Беркели. – ФОП Сабов А.М., Ужгород, 2024. 348 с. (<https://kbz.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/RekomendaciiF.pdf?ver=1742786011>).
11. Нитка В. Поїздом із Рахова – до Румунії. Залізнична колія поєднала прикордонні регіони двох сусідніх держав. Голос України 19 січня 2023.

ON THE IMPACT OF THE SCIENTIFIC ACTIVITIES OF THE CARPATHIAN BIOSPHERE RESERVE ON THE DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY AND STATE POLICY IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL CONSERVATION

F.D. HAMOR.

Abstract. The impact of the scientific activity of the Carpathian Biosphere Reserve on the development of the economy and the formation of state policy on sustainable development in the area of its location is analyzed.

It is emphasized that based on the developed recommendations, a decision was made by the President and the Government of Ukraine, amendments to the Law of Ukraine on the Nature Reserve Fund and other regulatory legal acts aimed at the preservation and development of the Carpathian region.

Keywords: sustainable development, state policy, Carpathian Biosphere Reserve